

برگی از عصر بی خبری در ایران

«اردوی همایونی»

جلال فرمند

Farahmand@iichs.org

در همه اقوام و ملل به سفر سفارش فراوان شده است. سیر و سفر بر تجربه افراد می‌افزاید و از سوی دیگر رکود را به جنبش تبدیل می‌نماید. در روزگار ما البته این امر به سهولت انجام پذیر است. وجود جاده‌های مناسب و وسایل نقلیه زمینی و هوایی این امر را سهل و آسان می‌کند، ولی در سالهای دور با نبود این امکانات این امر ساده و سهل نبود. سفر به مشهد چنان سخت و توانفرسا بود که مسافر وصیت می‌کرد و از بیم جان وداعی جانانه با بستگان می‌نمود. حال تازه این سفری درون مرزی بود، چه برسد به سفر خارجی که عموماً به کربلا و عتبات و حد نهایت آن سفر به حج و حجاز؛ سفری که احتمال مرگ و میر آن بیش از بازگشتش بود. مراسم حرکت مسافران نیز جالب و تماشایی بود. حرکت چاوش خوانان در جلو مسافر و دعای خیر وی و طلب سلامتی نشان از سختی راه و مسیر دارد. لزوم این سفرها حرکت در کاروانهای کوچک و بزرگ بود. کاروانهایی که در آن با تعدادی از راهنمایان و بلدهای حرفه‌ای همراه می‌شد. افرادی که مسلح بودند و توانایی نبرد با دزدان و حرامیان بین راهی را داشتند.

شاهان و بزرگان جهت سفر راهی دیگر برمی‌گزیدند. تشکیل اردویی پرطمطراق و گسترده که خود حکایتی مفصل است. بین این مسافران بزرگ و شاهان، ناصرالدین شاه شخصیتی استثنایی است. گاه اردوی سفر وی از پنج هزار نفر بیشتر می‌شد. این خود سپاهی کوچک بود. گروههای مختلفی در این سفرها همراه می‌شدند. زنان حرمسرا که متعدد بودند. خدمتکاران حرمسرا، بزرگان سیاسی کشور که مجبور بودند همراه این اردو حرکت نمایند و گوش به زنگ فرامین و اوامر شاهانه باشند. محافظان و سربازان و لشکریان و شکارچیان و صدها شخص دیگر گوشه‌ای از این اردوی عریض و طویل را تشکیل می‌دادند. حرکت شاه با این تفصیلات در هر نقطه جنب و جوش و تحرکی بی سابقه ایجاد می‌کرد. حرکت هزاران حیوان بارکش اعم از قاطر و الاغ و شتر و اسب که دهها تن اسباب و اثاثیه شاهانه و نوکرهای دربار را حمل می‌کردند به طول چندین کیلومتر یک منطقه را می‌پوشاند. حاکمان محلی برای اینکه به علت خرابی راه مورد شماتت قرار نگیرند به سرعت برای حفظ ظاهر مجبور به مرمت جاده‌های بسیار خراب می‌شدند. گاه این ظاهرسازی چنان شتابان بود که با عبور آخرین نفر اردو از این جاده، جاده به وضع قبلی خود و گاه خرابتر از آن تبدیل می‌شد.

البته حرکت این توده انسانی و حیوانی در یک منطقه کوچک آرامش آن منطقه را بر هم می‌زد. گرانی و نایابی ارزاق را در کوتاه مدت ایجاد می‌کرد. چارپایان همراه کاروان یک منطقه سرسبز و خرم را عرض چند ساعت به بیابانی لم یزرع تبدیل می‌کردند و فضولات انسانی و حیوانی تا مدت‌ها مناظر طبیعی را زشت و بینی رهگذران را می‌آزرد، ولی چاره‌ای نبود، شاه صحراگرد بود و نمی‌توانست در جایی آرام گیرد.

ناصرالدین شاه از آخرین نسل شاهانی بود که به ظاهر کار و حرکت شاهانه اعتقاد داشت. تنمه شاهان قاجار یا شرایط روحی روانی این کار را نداشتند و یا اینکه از لحاظ اقتصادی و سیاسی امکان چنین حرکت پرخرجی مهیا نبود.

طبعاً الگوی اردوکشی شاه به سایر بزرگان و شاهزادگان سرایت می‌کرد. ظل‌السلطان از جمله آنان بود. وی خود نیمچه شاه به حساب می‌آمد. نیمی از کشور در دستان وی بود. حرکت‌های اردوی وی اگر به شاه بابا نمی‌رسید ولی شانه به شانه شاه می‌زد. البته سفرهای اردویی فقط سفرهای زیارتی و سیاحتی نبود. در عرف نظامی به تجمع سربازان و نیروهای آماده نبرد جهت گسیل به مناطق مختلف نیز اردو می‌گفتند و این عمل را اردوکشی می‌نامیدند. رسم بر آن بود که منطقه را به عنوان اردو اعلام می‌کردند و نیروها از مناطق مختلف به آن ملحق می‌شدند. این اردوگاه معمولاً در مناطق پر آب و علف که امکان چرای چارپایان وجود داشت برقرار می‌شد.

در این شماره بهارستان تعدادی از تصاویر اردوهای ناصری و مظفري و ظل‌السلطان و قوای نظامی به نمایش درآمده که با هم به نظاره می‌نشینیم:

[ع۱ - ۲۶۳۱]
سفر اول خراسان ناصرالدین شاه، منطقه آهوان دامغان

[ع۱ - ۲۶۳۰]
اردوی ناصری در دامغان

[ع۱ - ۲۶۳۳]
چشمه علی دامغان و اردوی همایونی در کنار آن چشمه

[ع۱ - ۲۶۳۴]
چشمه علی دامغان

[ع۱ - ۳۳۱۹]
شهر بجنورد و دورنمای سرابرده ناصری در حومه آن شهر

[ع۱ - ۳۳۱۵]
قدمگاه نیشاپور؛ سرابرده همایونی از دور دیده می‌شود.

[ع۱ - ۲۶۵۴]
بازگشت از سفر اول خراسان، عظمت اردو به خوبی مشخص است.

[ع۱ - ۲۶۵۱]
نمایی دیگر از اردوی ناصری

[ع۱ - ۲۶۵۳]
اردوی ناصری و پراکندگی چادرهای شاه و همراهان

[ع۱ - ۲۶۵۰]
اردوی ناصری

[ع۸ - ۱/۱۲۴]
اردوی ناصری در کلاردشت ۱۲۸۹ ق

[ع۱ - ۲۶۳۴]
اردوی ناصری در دماوند

[ع۱ - ۳۳۱۷]
شهر دماوند و دورنمای سرابرده ناصری در حومه شهر

[ع۱ - ۱۷۰۹]
سفر ناصرالدین شاه به عتبات و بیتوته در بغداد در کنار رود دجله

[ع۱ - ۱/۴۴۹۷]
باغ مَرغ محل اردوی ظل‌السلطان

[ع۱ - ۲/۴۴۹۷]
اردوي ظل السلطان در قلعه
مهري آباد مرغ

[ع۱ - ۳/۴۴۹۷]
اردوي مهيار ظل السلطان در
اطراف شهر قمشه (شهرضاي
فعلي)

[ع۱ - ۴/۴۴۹۷]
باغهاي شهرضاي قمشه
(اردوي ظل السلطان)

[ع۱ - ۶/۴۴۹۷]
کاروانسرای قمشه

[ع۱ - ۵/۴۴۹۷]
اردوي ظل السلطان در
کاروانسرای مرغ قمشه

[ع۱ - ۸/۴۴۹۷]
کالسکه شش اسبه
ظل السلطان در قمشه

[ع۱ - ۷/۴۴۹۷]
اماکن اطراف صحن شاهرضاي
قمشه

[ع۱ - ۹/۴۴۹۷]
اردوي ظل السلطان در قمشه
اصفهان

[ع۱ - ۳۳۱۱]
اردوي حرمسرای مظفرالدین
شاه در باسمنج

[۵۰ - ۱۱۴ت]
جمعي از قزاقان در یک اردوي
نظامي

[۹۹ - ۱۲۴ط]
اردوي دولتي به فرماندهي
محمدولي خان سرتیپ تنکابني
در اواخر دوره ناصري

[ع۱ - ۹۶۶]
اردوي قشون در دوره ناصري

[ع۱ - ۳۳۰۲]
اردوي مأموران اعزامي
حسامالملک از خوانین آذربایجان
در اطراف تبریز